

Kuinka käsitellä laadullisia aineistoja?

Lyn Richards: Handling Qualitative Data. A Practical Guide. SAGE Publications, London 2005. 207 s.

Lyn Richardsin nimi lienee monille tuttu yhtenä nykyisten QSR NV6- ja NVivo-tietokoneohjelmien ja niiden edeltäjien kehittäjänä. Hän on kirjoittanut lukuisia ohjelmia käsitteleviä oppaita ja artikkeleita sekä nyt myös metodikirjoja. Metodikirjoista aiempi on hänen yhdessä Janice Morsen kanssa vuonna 2002 kirjoittamansa *Read-me First! For User's Guide to Qualitative Methods*, joka on johdustata metodiikan ja metodologioiden maailmaan.

Nyt käsillä olevan kirjan – tai ennemmin oppaan – kohde on rajatumpi. Siinä käsitellään laadullisen tutkimuksen käytäntöjä alkeista lähtien. Lähtökohtana on ajatus siitä, että laadullisten aineistojen kanssa työskentely on oma empiirisen tutkimuksen osa-alueensa, josta on kirjoitettu melko vähän.

Teoreettiset ja metodologiset kysymykset ja valinnat ovat tutkimuksen kannalta olennaisia. Oli pa tutkimusote millainen tahansa, laadullisen tutkimuksen käytännöt ovat kuitenkin usein samankaltaisia. Tällaisia käytäntöjä ovat esimerkiksi aineiston hallinta, luokittelu, koodaus sekä aineiston lukemisen yhteydessä syntyvien ideoiden hallinta. Erot empiirisen aineiston käsittelyssä eivät ehkä ole niin suuria

kuin metodologisten kirjoitusten pohjalta voisi joskus päätellä. Olisiko tässä kyse jopa ”metodologisesta ghettoistumisesta”, kuten Richards asian ilmaisee?

Joillakin empiiristä laadullista tutkimusta ja selvitystyötä tekevillä aineisto on valmiina jo ennen teoreettisten ja metodologisten kysymysten pohtimista. Tämä on tyypillistä esimerkiksi silloin, kun tutkimuskohteena on jokin julkinen debatti, josta on saatavissa valmiita tekstiaineistoa, joskus myös valmiiksi elektronisessa muodossa. Tällöin teoreettiset-metodologiset pohdinnat ovat pakostikin aineistolähtöisiä eli ne seuraavat aineistoon perehtymistä. Toisaalta myös teoreettisesti ja metodologisesti rajattu aineiston keruu ja analyysi edellyttää aineiston hallinta- ja käsittelytapojen pohtimista.

Lyn Richards esittelee kirjassaan seikkaperäisesti sitä, kuinka aineistojen kanssa työskennellään. Teos on tarkoitettu sekä perinteisempää että tietokoneavusteista tutkimusta tekeville. Kynnys perinteistä käytännöistä – esimerkiksi alleviivauksien ja tekstin peitevärien käytöstä luokitteluun tai reunamerkitöiden käytöstä tulkintaan – tai tekstinkäsittelyohjelmien käytöstä analyysin apuvälineiksi suunniteltujen tieto-

koneohjelmien käyttöön ei enää ole korkea. Richards toteaaakin seuraavasti: ”Ilman tietokoneita työskentely ei enää ole mikään vaihtoehto laadullista (tai mitä tahansa) tutkimusta tekeville. Käsin kirjoitetut tekstit kuten päiväkirjat tai kirjeet voivat jäädä paperille, mutta muu kirjoitettu teksti tulee olemaan elektronisessa muodossa kuten tutkimusraportitkin.” (s. 3)

Valmiiksi elektronisessa muodossa olevien aineistojen ohella esimerkiksi haastatteluaineistojen litterointi on yleistä. Tällöin laadullista tutkimusta varten suunniteltujen ohjelmien käyttämättä jättäminen ei ole helposti perusteltavissa; työläin työvaihehan on jo tehty. Litterointi on aina hyödyllistä aineistoon perehtymisen näkökulmasta, eikä sitä voi missään tapauksessa korvata tietokoneohjelmilla. Litterointi suoraan NVivon tekstieditorilla mahdollistaa kuitenkin sekä kirjoittamisprosessin yhteydessä syntyvien ideoiden muistiin merkitsemisen että aineiston välittömän koodauksen (vrt. ”avoin koodaus”).

Kirja on tarkoitettu ensisijaisesti QSR NVivo -ohjelmalla laadullista tutkimusta tekeville, joille apuna on myös kirjassa mainitulta WWW-sivulta (

pub.co.uk/richards/) löytyvä materiaali. Tämä materiaali pohjautuu työskentelyyn ohjelman versiolla 2.0, josta uudempi versio, NVivo 7, ilmestyy piakkoin. Monet esitellyistä aineistonkäsittelytavoista ovat kuitenkin yleispäteviä, joten opas sopii myös paperikopioiden ja värikynien sekä tekstinkäsittelyohjelmien kanssa työskenteleville. Osa niistä kuitenkin edellyttää laadullisen tutkimuksen apuvälineiksi suunniteltujen tietokoneohjelmien käyttöä.

Laadulliseen tutkimukseen suunniteltuja tietokoneohjelmia pidetään joskus yksinomaan koodausvälineinä. Richards kuitenkin painottaa, että aineiston keruu ja analyysi alkavat jo tutkimusprojektin alussa. Tutkimusvaiheen alussa kirjoitetut kirjareferaatit, tutkimus suunnitelmat ja muistiot ovat jo eräänlaista tutkimusaineistoa. Esimerkiksi NVivossa niitä voi käsitellä omina aineistojoukkoinaan, joita voi tarvittaessa käsitellä kuten empiirisiä tutkimusaineistojakin.

Ehkä keskeisin asia tietokoneavusteisessa laadullisessa tutkimuksessa ei olekaan siis koodaus, kuten usein kuvitellaan, vaan myös erilaisen ideoiden ja tulkintojen tallentaminen ja hallinta. Jo tutkimuksen alkuvaiheessa syntyvät ja muutkin alustavat tulkinnat tullaan nimittäin muutoin unohtua. Analyysin edetessä nämä saattavat kuitenkin joskus osoittautua hyvin arvokkaiksi. NVivossa ideoita ja tulkintoja hallitaan kirjoittamalla lyhyitä, tietyn dokumentin haluttuun kohtaan liitettäviä huomautuksia (*annotations*) sekä laajempia, dokumentteja ja muodostettuja ka-

tegorioita koskevia muistioita (*memos*). Richards korostaa myös tutkimusprojektin kehitystä kuvaavan ”lokikirjan” merkitystä. Siihen kirjoitetaan, mitä tutkimuksen eri vaiheissa tapahtui: miten tutkimusongelma muuttui ja mitkä kategoriat nousivat keskeisiksi toisten jäädessä taka-alalle. Lokikirjaan on syytä kirjata myös, milloin ja miksi muutoksia tapahtui. Tällaisen projektin historian avulla tutkija voi tarkastella, kuinka oma ajattelu on kehittynyt analyysin edetessä.

Koodaus ei myöskään ole tutkimuksen itsetarkoitus. Sen avulla aineistoja vain jaetaan tarkoituksellisesti erilaisiin luokkiin jatkoanalyysia varten. Tietokoneohjelmien käytön selkeä etu on näiden luokkien eli kategorioiden pohjalta tehtävien Boolean ja vastaavien hakujen mahdollisuus. Hauilla voidaan esittää hyvinkin hienojakoisia kysymyksiä aineistolle ja testata tutkimusprosessin eri vaiheissa syntyviä hypoteeseja.

Monilla ohjelmilla voidaan myös mallintaa kategorioiden ja aineiston osien välisiä suhteita käsitellessä. NVivossa mallin elementtien kautta pääsee kaksoiskosketuksella käsiksi myös niihin aineiston osiin, joiden pohjalta mallin elementit on konstruoitu. Tämä auttaa mallin testaamisessa ja mahdollisessa uudelleen muotoilussa. Yleensäkin Richards korostaa, että kategoriat ja niiden suhteet (käsitteen- ja teorianmuodostus) ovat tutkijan konstruoimia; ne eivät milloinkaan itsestään ”nouse” aineistosta.

Joku voi tietysti kritisoida kirjaa jo lähtökohdiltaan tarkoitus-

hakuseksi. Tällainen tulkinta on kuitenkin mielestäni liian hätäinen. Ensiksikin NVivo ei ole ainut mahdollinen ohjelma. Maksullisten lisäksi on olemassa ilmaisia ohjelmia, jotka toimivat laadullisessa tutkimuksessa eri arvioiden mukaan hyvin. Toiseksi kirjassa tuodaan selkeästi esille myös ohjelman käytön rajoituksia. Ohjelma ei tee mitään ilman tutkijan ratkaisuja, ja se on vain tutkimuksen apuväline.

Esimerkiksi NVivon käytön ongelmat liittyvät sen lähes rajattomiin mahdollisuuksiin koodauksessa ja aineiston kanssa työskentelyssä. Kirjassa varoitetaan koodauksesta koodauksen vuoksi, mikä saattaa johtaa aineiston varsinaisen analyysin unohtamiseen. Ohjelman käyttäjän onkin hyvä miettiä jatkuvasti, kuinka pitkälle koodausta on syytä tehdä, mitkä ovat olennaisia kategorioita ja voidaanko joitakin kategorioita yhdistää yleisempien kategorioiden eli käsitteiden muodostamiseksi.

Kolmanneksi kirja toimii hyvänä oppaana tietokoneavusteista analyysia harkitseville. Se auttaa pohtimaan, mitä lisäarvoa NVivon kaltaiset ohjelmat voivat tuoda muihin käytäntöihin verrattuna.

Kirjan loppu on sopivasti aloittelevaa tutkijaa kannustava. Siinä kehoitetaan jokaista näkemään itsensä oman tutkimuksensa sankarina. Varttuneemmalle tutkijalle ehkä pieni rasite voi kylläkin olla teoksen alkeisoppikirjamaisuus, joka ilmenee esimerkiksi ohjeissa: tee näin, ja älä tee näin.

Pentti Luoma